

Profilul identitar al unui cavaler reîntors la matcă – Sorin Alexandrescu între discursul critic și cel autobiografic

Simona Antofi

Abstract: *The Romanian intellectual's identity rooted in the exilic / diasporic experience seems to be the best way of approaching Sorin Alexandrescu's writing. His book entitled *Identitate în ruptură/Identity in rupture* enhances a representative identity-focused discourse. Covertly looking for the 'traits' of Oneness into the Otherness' writing, the critic mirrors his specific identity fragments into a puzzle-like narrative by joining together the disjunctive relations of Romanian culture to a legitimising identity-rooted virtual prototype. From this point of view, our study analyses the double-faced identity relation between Sorin Alexandrescu (who uses an innovative identity perspective in approaching Tudor Vianu's apolitical profile displayed by the latter's scientific options) and his own dilemmatic identity.*

Keywords: *identity, writing, reading perspective, apolitical status.*

1. Introducere

În binecunoscutul volum de studii intitulat *Identitate în ruptură* [Alexandrescu, 2000], a cărui miză autobiografică implicată a fost remarcată de toți comentatorii, Sorin Alexandrescu întreprinde o căutare simbolică a coerenței identitare proprii, pierdute odată cu exilul și imposibil de recuperat chiar după revenirea în țară, după 1990. Este, aici, în paginile analizelor despre cultura română văzută ca (pseudo)marginalitate, despre fenomenul cultural junimist, despre exilați celebri ca Adrian Marino, Oana Orlea, Paul Goma ori Dorin Tudoran, despre spiritele disidente ale spațiului cultural românesc și despre literatura din fostele provincii românești, o *quête* identitară dublată de sentimentul unei dorite *întoarceri în Ithaca*. Experimentând deruta și dilemele identitare specifice, Sorin Alexandrescu se caută, în cultura română, pe măsură ce revizitează momente din istoria comunității sale de origine. Întâlnirile nu sunt deloc întâmplătoare deoarece,

de pildă, selectarea lui Tudor Vianu – unul dintre profesorii și măștrii spirituali ai autorului – ca posibil substitut identitar, trasează secvențe (auto)biografice în care fragmente din viața eminentului estetician și stilistician rezonează cu aventura spirituală imaginată/imaginară a expatriatului Sorin Alexandrescu. Sau, în termenii unui tânăr critic român, „intervine o (...) «ruptură» în discursul lui Sorin Alexandrescu. Pe de o parte exprimă cu o rară claritate situația sa și situația scriitorului român sub comunism, pe de altă parte generalizează, simte nevoia schematizării. Dacă am citi printre rânduri am găsi o încercare de legitimare a situației schizoide în care se găsește însuși discursul său larg teoretizant.” [Rogozanu, 2001]

2. Identitate de suprafață și identitate de profunzime

Pornind de la studiul fundamental - *Arta prozatorilor români*, și mai cu seamă de la *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, Sorin Alexandrescu traversează un itinerariu spiritual, în trepte, al lui Tudor Vianu, o (auto)biografie *de sertar* pe care însuși esteticianul ar fi redactat-o, paradoxal, în opera sa publică, camuflând-o în spatele rigorii științifice a stilisticii, de pildă, ca o opțiune personală și ca o ideologie a rezistenței inaparente. În acest mod, *sertarul* fiind textul însuși, se retrage, în semantica de profunzime a scriiturii, o aventură exemplară a spiritului în totalitarism.

Iată datele de amănunt, verificabile, ale problemei, așa cum au fost ele reținute de discipolul Sorin Alexandrescu: marginalizat în anii 50, deși activând ca diplomat în slujba guvernului condus de Petru Groza, în intervalul 1946-1947, Tudor Vianu nu a fost exclus de la Universitate, poate și datorită sprijinului constant al lui Mihai Ralea. Planuri de emigrare se făceau, însă, în familia Vianu – fiul, Ionel Vianu, se afla deja la Lausanne, la studii, și va fi urmat în țara cantoanelor urmat de mama și de sora sa. În mod neașteptat, Tudor Vianu nu își urmează familia, ci îi scrie lui Petru Groza, spunându-i că dorește să participe la construirea democrației românești și, ca urmare, să se întoarcă de la Belgrad, unde se afla, înapoi în țară. Îi scrie și Anei Pauker, pe atunci ministru de externe, cerându-i să-l recheme oficial în România.

Aparent imposibil de conciliat, cele două atitudini din familia Vianu reprezintă, pentru Sorin Alexandrescu, *momentul genetic* al

dublei atitudini stilistice – proiectate în plan existențial și exersate, apoi, în mod constant. Atitudinea oficială față de regimul comunist nu putea fi, pentru un om de talia și cu formația lui Vianu, decât una singură – retorica explicită a consimțământului. Motivată, potrivit lui Ionel Vianu, și printr-o acută conștientizare a inutilității opoziției, drama ascunsă a omului Vianu începe în acest mod.

În subsidiarul comportamentului său public, este posibil să se fi aflat atitudinea tatălui care se întoarce de bunăvoie în țară, cauționând, astfel, plecarea fiului în Elveția – fapt susținut și de căderea socială care a urmat, sau, la fel de bine, jocul fals de-a adeziunea. Fără îndoială conștient de ceea ce avea să urmeze, îi scrie lui G. Călinescu, pe atunci directorul Institutului de istorie literară și folclor, rugându-l să îl accepte drept colaborator extern. Și ulterior găsește soluția – poate singura acceptabilă – de supraviețuire – se refugiază în teritoriul generos și a-ideologic al lingvisticii. Treptat, Vianu se așează temeinic în câmpul stilisticii și își extrage, cu o perseverență dublată de o erudiție rară și de un curaj tipic intelectualului de rasă, silit să trăiască în vremuri de restriște, argumentele cu iz ideologic trucat din publicațiile sovietice. Așa încât să se poată apăra cum se cuvine de atacurile unor duri *luptători ideologici* ai epocii, precum celebrul Mihai Novicov.

În acest mod, Tudor Vianu a reușit să-și construiască o *nișă* proprie, un teritoriu de interferență între lingviști și criticii literari, un *no man's land* proteguit în cadrul căruia presiunea ideologică devenea irelevantă, iar eventualele dispute de idei – inutile. Altfel spus, „marele atu al lui Vianu era că se prezenta, și de fapt chiar și era, singurul intelectual român de atunci care putea funcționa ca o *interface*, i-am spune astăzi, între lingviști și literați. Numai uluitoarea lui erudiție îi permitea să se miște cu elegantă ușurință *pe*, și mai ales *între*, terenuri cercetate, altfel, de specialiști aparte în literatură, lingvistică și filosofie. Strategia lui a fost, deci, să inventeze un teritoriu științific nou, obiectiv viabil și subiectiv «făcut» pentru el, ceea ce îi putea stabiliza poziția în lumea științifică și, prin ricoșeu, cum se va vedea, și în cea politică.” [Alexandrescu, 2000 : 88]

Roadele acestui echilibru inițial precar nu întârzie să apară, căci în 1955 Tudor Vianu devine membru al Academiei Române, în 1956 face parte din delegația plecată la UNESCO, iar în 1958 este numit secretar general al comisiei naționale pentru UNESCO și director al Bibliotecii Academiei. Va deveni, apoi, membru al Partidului comunist român și în 1963, înaintea morții, i se va decerna Premiul de stat.

Dincolo de toate acestea, disciplina stilisticii și mai ales corectitudinea comportamentului politic ascund un alt *modus vivendi*, necesar pentru păstrarea rectitudinii morale și a consecvenței cu sine însuși. Se adaugă, apoi, stilisticii, literatura comparată – ambele grile de lectură care permit descifrarea, în scriitura unui autor, a surselor și a modelelor asimilate și prelucrate, precum și opțiunile stilistice făcute. Ambele reprezintă, în fapt, (auto)biografii secrete, camuflate în volutele textului – vehicol, aparent neutru din acest punct de vedere. Și dacă aceasta este, în realitatea scriiturii, forma de supraviețuire a spiritului pentru care Vianu optează, atunci, văzută ca intenție reflexivă, de profunzime, și nu ca tranzitivitate de suprafață, ea reprezintă, pentru discipolul maestrului, grila de lectură pe care cel din urmă o aplică textelor celui dintâi.

În mod evident, lectura performată aici de Sorin Alexandrescu este una retrospectivă, în urma căreia se naște o ficțiune ce pornește de la date reale, verificabile, dar care trece prin filtrul afectiv și intelectual al analistului. Căci, dincolo de „meritul *esențial* al lui Vianu, faptul că el a introdus în România o *nouă paradigmă*, aceea a științelor umane întemeiate pe *știința limbajului*”, ceea ce creează esteticianul este o „*abordare dezideologizată a textului*, ca o *obiectivare* a demersului în discutarea unui text, a oricărui text.” [Alexandrescu, 2000: 91] Perceput ca un mesaj peste timp al maestrului, jocul de-a *subiectivitatea amânată* este înțeles, acum, ca o mișcare retractilă – în raport cu dogma oficială – în interiorul scriiturii.

Acest exercițiu de supraviețuire și-a dovedit eficiența – au început să apară cercuri studentești, precum cel de poetică și stilistică de la Literele bucureștene, în cadrul cărora s-au format și s-au afirmat mulți cercetători importanți ai spațiului românesc de cultură. Generația profesorilor de atunci este omagiată deschis de către Sorin Alexandrescu, cu o căldură care iese din pagina scrisă și-l copleșește pe cititor: „trebuie spus că fără ajutorul concret al lui Vianu, dar și al lui Rosetti, Mihai Pop, Boris Cazacu și, pentru alții, și al lui Iogu Iordan, o întreagă generație intelectuală ar fi dispărut în anii 50, înghițită de mizerie, incultură, spălare a creierului sau chiar închisoare. Orice istorie a elitelor culturale românești trebuie să țină seama de acest merit al marilor profesori ai anilor cincizeci de la București și fără îndoială și în alte universități.”

Soluția lui Vianu a avut marele merit, insistă discipolul Sorin Alexandrescu, de a fi blocat impactul de forță al factorului ideologic asupra discursului științific aplicat textului literar. Adecvarea instru-

mentarului specializat de analiză la miza nonideologică a demersului comparatist și a celui stilistic a readus, astfel, în actualitatea anilor 50, primatul și chiar autonomia esteticului, și a suspendat autoritatea partidului unic printr-o nouă paradigmă culturală convertită într-un model existențial inatacabil: „Vianu ne-a dat astfel o lecție de demnitate dar și una de eficacitate: a rezista nu înseamnă numai a te împotrivi, a nu accepta, ci și *a inventa un limbaj nou*, prin care te schimbi și tu însuși, nu în sensul impus de putere, ci în sensul dorit de tine.” [Alexandrescu, 2000: 93]

Și, în acest mod, i-a oferit discipolului o modalitate de revenire la baștină – „Reteritorializare – poate acest lucru înseamnă nevoia de-a te afla într-un nod al rețelei, respectiv nevoia de-a crea rețeaua în al cărei nod eventual să te poziționezi. Reteritorializarea în România nu se poate petrece altfel. Dimpotrivă, nevoia obiectivă este aici mai puternică pentru că rețeaua instituțională în mine însumi o găsesc, eu produsul ei sînt, și pe Tudor Vianu în aceasta l-am cunoscut.” [Alexandrescu, 2001b]

Ca într-un joc al imaginației, discipolul construiește micro-scenarii în care spirite afine lui Tudor Vianu, expatriați - precum A.J.Greimas, lituanian refugiat la Paris – sau nu – Bahtin, Ricoeur, Spitzer ori Saussure participă la un schimb de idei cu rafinamentul stilistic al celor obișnuiți să citească, dincolo de neutralitatea adevărului științific, subtextul istoriilor individuale sau al dramelor colective: „ambii, Ricoeur și Greimas, erau dintr-o generație care urma celei a lui Vianu și se afirma după al doilea război mondial. Ei învățaseră să deslușească în text nu numai «notele însoțitoare», dar și minciunile și manipulările cele mai grosolane. Și tot ei m-au învățat și pe mine să le deslușesc...” [Alexandrescu, 2000: 95]

În fine, rememorând pagini din jurnalul maestrului sau român, Sorin Alexandrescu identifică miza acut existențială a umanismului, ca mod de a fi în lume, asumat de Tudor Vianu. U-toposul și cele două paliere ale sale – stilistica și comparatismul – sunt, pentru Sorin Alexandrescu, mai mult decât o *atitudine* în fața istoriei mari, un comportament exemplar, o profesiune de credință cu efecte benefice demonstrate, gândită pentru a fi transmisă și celorlalți, mai tineri: „Intri în clasă. S-au adunat mulți studenți... nu numai pentru a asculta un profesor, și pentru a primi exemplul unui om. Dacă tu gândești ce însemnătate au avut maestrul tău pentru tot ce ai devenit (...) simte-ți întreaga răspundere atunci când ai devenit tu însuși profesor. În toată activitatea ta vei fi neliniștit de o întrebare, purtat de un dor. Printre

tinerii adunați în jurul catedrei... fi-va un spirit mai bun ca al tău, o inimă mai încinsă, capabilă să facă tot ce ai dorit și n-ai putut duce până la capăt? Ai dori ca omul acela să existe și tu să-i poți fi de ajutor.” [Alexandrescu, 2000: 96]

Este, aici, un autoportret comun maestrului și discipolului. În ceea ce-l privește, discipolul recunoaște deschis această stare de fapt: „Distanța dintre generații creează totdeauna un personaj mitic, Profesorul, în loc de profesorul Tudor Vianu, prin supradimensionarea unui *paraître* al acestuia în dauna unui *être*, necunoscut. Am avut intuiția celui din urmă o singură dată, la Mogoșoaia, unde Vianu se refăcea după un infarct. L-am văzut atunci ca un om slab, incapabil să-și mai domine melancolia, un om care mi se părea că avea nevoie el de mine, de noi. Atunci cred că l-am iubit cel mai tare, atunci am înțeles că relația profesor/student este reciprocă, fiecare avînd nevoie de celălalt pentru a trăi la înălțimea unui *imago* din celălalt, aproape totdeauna superior realității.” [Alexandrescu, 2001a]

3. Concluzie

Dialogând unul cu celălalt peste ani, Sorin Alexandrescu și Tudor Vianu sunt, sub aspectul exemplarității, două spirite a căror vocație enciclopedică îi situează ca etape ale unei istorii a spiritualității românești cu deschidere interdisciplinară de anvergură europeană. Lecturându-l, astăzi, pe unul prin textele celuilalt, se pot identifica soluțiile unei posibile reîntoarceri la matcă a intelectualului român cândva exilat.

Bibliografie

- Alexandrescu, Raluca, „«Nu numai în cultura română, ci și pentru ea» (I). Interviu cu Sorin Alexandrescu”, în *Observator cultural*, nr. 52/2001, disponibil la adresa http://www.observatorcultural.ro/Nu-numai-in-cultura-romana-ci-si-pentru-ea-%28I%29.-Interviu-cu-Sorin-ALEXANDRESCU*articleID_3606-articles_details.html – accesat la 1.03.2013.
- Alexandrescu, Raluca, „«Nu numai în cultura română, ci și pentru ea» (II). Interviu cu Sorin Alexandrescu”, în *Observator cultural*, nr. 53/2001, disponibil la adresa http://www.observatorcultural.ro/Nu-numai-in-cultura-romana-ci-si-pentru-ea-%28II%29.-Interviu-cu-Sorin-ALEXANDRESCU*articleID_3453-articles_details.html – accesat la 1.03.2013.

- Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură*, Univers, Bucuresti, 2000.
- Rogozanu, Costi, „Identitate și ruptură”, în *România literară*, nr. 26/2001, disponibil la adresa http://www.romlit.ro/identitate_i_ruptur - accesat la 1.03.2013.
- Mușat, Carmen, „Pe muchia dintre două identități”, în *Observator cultural*, nr. 70/2001, disponibil la adresa http://www.observatorcultural.ro/Pe-muchia-dintre-doua-identitati*articleID_2151-articles_details.html – accesat la 1.03.2013.